

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Національного університету

«Одеська юридична академія»

професор

Олег ТОДОЩАК

06

2024р.

ВИСНОВОК

Національного університету «Одеська юридична академія» щодо дисертації Войцехівської Дарини Юріївни на тему «Законодавче врегулювання релігійних відносин національних меншин Півдня України у XVIII – на початку XX ст.», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» (тема дисертації затверджена Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» 02 грудня 2020 р., протокол № 3, уточнена Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» 26 квітня 2024 р., протокол №7)

Витяг

**З протоколу засідання фахового семінару кафедри історії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія»
№ від 17 червня 2024 року**

Присутні:

Завідувач кафедри історії держави і права, д.ю.н. професор

Аніщук Н.В. – *головуючий на засіданні;*

професор кафедри історії держави і права, д.політичних наук, професор

Вітман К. М. – *науковий керівник;*

доцент кафедри історії держави і права, к.ю.н., доцент Єфремова Н. В.;

доцент кафедри історії держави і права, к.ю.н., доцент Корнієнко І.В.;

доцент кафедри історії держави і права, к.ю.н., доцент Горяга О.В.;

доцент кафедри історії держави і права, к.ю.н., доцент Шершенькова В.А.

старший лаборант кафедри історії держави і права Марковська А. С.

З присутніх 1 доктор юридичних наук, 1 доктор політичних наук, 4 кандидата юридичних наук – фахівці за профілем поданої на розгляд дисертації.

Порядок денний:

Обговорення дисертаційного дослідження Войцехівської Д.Ю. на тему «Законодавче врегулювання релігійних відносин національних меншин Півдня України у XVIII – на початку XX ст.», поданого на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» щодо рекомендації до разового публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Слухали:

Доповідь здобувача ступеня вищої освіти доктора філософії Войцехівської Д.Ю. на тему «Законодавче врегулювання релігійних відносин національних меншин Півдня України у XVIII – на початку XX ст.», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Доповідач обґрунтував актуальність обраної теми, визначив мету, завдання, методологію дисертаційного дослідження, охарактеризував його об'єкт та предмет, виклав науково-практичну значимість роботи, надав відомості щодо впровадження результатів дослідження.

Українська держава оголосила та закріпила в Конституції положення, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Релігійні права є одними фундаментальних прав людини, які забезпечують свободу релігії та віросповідання. Вони включають право кожної людини сповідувати свою релігію або не сповідувати жодної, брати участь у релігійних обрядах, дотримуватися релігійних практик і висловлювати свої релігійні переконання. На сьогодні, релігійні права є одним з невід'ємних складових прав людини, що призвело до їх закріплення, як на рівні національного, так і міжнародного права. Українська конституція встановлює, що «кожна людина має право на свободу світогляду і віросповідання, що включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність» (ст. 35 Конституції України). Україна також має міжнародні зобов'язання щодо забезпечення релігійних прав і свобод, включаючи Європейську конвенцію з прав людини та інші міжнародні договори. Все вищезазначене підкреслює, що захист та охорони релігійних прав і свобод є одним із пріоритетних напрямів діяльності української держави на сучасному етапі.

Державна політика у сфері релігійних відносин повинна враховувати особливості етнічного та конфесійного складу її населення, та створювати умови для мирного співіснування та розвитку представників різних конфесій. Це особливо є актуальним для сучасної України, яка традиційно має

поліетнічний та поліконфесійний склад населення України, і насамперед у її південних регіонах. Південь України, включаючи такі області як Одеська, Херсонська, Миколаївська та Запорізька, історично був регіоном з багатою етнічною та релігійною різноманітністю. Тут проживають українці, росіяни, болгари, гагаузи, кримські татари, євреї та інші національні меншини. Ця мультикультурність вимагає особливої уваги до релігійних прав, щоб забезпечити гармонійне співіснування різних груп.

Забезпечення релігійних прав національних меншин є ключовим елементом соціальної стабільності та розвитку регіону. Релігійні конфлікти можуть призводити до соціальної напруги, дискримінації та порушення прав людини. Навпаки, повага до релігійних прав сприяє соціальній згуртованості, миру та гармонійному розвитку суспільств.

Вимога дотримання гармонії у взаємовідносинах між державою та представниками різних конфесій набуває нового звучання в умовах російської агресії, яка активно використовує міжконфесійні протиріччя для підризу стабільності всередині держави, а релігійні права часто стають об'єктом політичних маніпуляцій і конфліктів.

Для того щоб вирішити ці надскладні завдання, незайвим нам видається вивчення багатого історичного досвіду насамперед видається вивчення багатого історичного досвіду в першу чергу Російської імперії XVIII - XIX ст., причому як позитивного, так і негативного. Безсумнівно, що прорахунки в релігійній (віросповідній) політиці імперської влади багато в чому сприяли революційним вибухам XX ст. і загибелі самої Російської імперії. У сучасних умовах відродження конфесійного життя в різних його формах дедалі більшого значення набуває постійний і конструктивний діалог між державою та релігійними організаціями. Успішність цього діалогу багато в чому залежить від правильного розуміння та врахування як позитивних сторін, так і помилок у політико-правовій сфері, допущених у правовій сфері, допущених у період існування Російської імперії.

Проблематика міжконфесійних відносин на південноукраїнських землях у XVIII - XX ст. незважаючи на їх актуальність, тривалий час залишалася поза увагою дослідників, що обумовлювалося низкою політичних, ідеологічних, соціальних факторів. Окремі аспекти цієї проблеми висвітлюються в роботах різних науковців. Зокрема питання державно-конфесійної політики щодо національних меншин у дореволюційний період присвячено роботи істориків О.В. Безсонової, О.Є. Берестень, Ю.В. Берестень, М.В. Белікової, В.М. Васильчука, Г.Павлюка, Ф.Проданюк, І.В. Задерейчука, Т.К. Захарченко, Н.В. Осташевої, К.С. Лях.; помітним стає інтерес до зазначеної проблематики і серед фахівців у сфері права, що

підтверджується, зокрема, захистом двох дисертаційних досліджень одеськими вченими: Оксани Костянтинівні Канненберг-Сандул (присвяченої німецьким колоністам) та Яни Валеріївни Шевчук-Белла (досліджено загальний правовий статус національних меншин на прикладі міста Одеси). Історія релігійних відносин на землях Російської імперії є предметом досліджень і іноземних фахівців, зокрема П. Верта, А. Вардіна, Д. Кьортісса, Д. Каннінгема, Г. Фріза, В. Ківельсона, Р. Гріна.

Наявні наукові праці присвячені окремим аспектам правового статусу національних меншин загалом або певних етнічних груп, а також загальному курсу релігійної політики в Російській імперії. Натомість, комплексний аналіз законодавчого регулювання релігійних відносин національних меншин та практика правозастосування у південноукраїнських губерніях не здійснювався.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021–2025 рр. (державний реєстраційний номер 0122U000266), а також в рамках плану науково-дослідницької роботи кафедри історії держави і права за темою «Історико – правовий вимір процесу становлення прав та основоположних свобод людини в Україні».

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є здійснення комплексного історико-правового аналізу регулювання релігійних відносин національних меншин Півдня України у XVIII – на початку XX ст.

Досягнення поставленої мети дослідження визначило виконання таких задач:

- розкрити процес формування та визначити особливості етноконфесійної структури населення Південної України;

- виявити тенденції та особливості державної віросповідної політики в Російській імперії, а також основні принципи, що були покладені в її основу;

- висвітлити загальні тенденції конфесійної політики царського уряду щодо національних меншин Півдня України, визначити основні зміни та фактори, що впливали на її зміст;

- дослідити нормативно-правову базу та умови реалізації національними меншинами права на віросповідання та свободу релігійної практики;

- розглянути правове регулювання прозелітизму та дослідити практику міжконфесійних конверсій у південноукраїнських землях, а також проаналізувати зміни у державній політиці щодо права на вибір конфесійної приналежності;

- здійснити аналіз законодавчого регулювання реалізації релігійних норм у сімейних відносинах національних меншин Півдня України;
- висвітлити систему релігійної освіти національних меншин та проаналізувати державну політику у цій сфері;
- дослідити практику реалізації віросповідних прав національних меншин під час проходження військової служби;
- порівняти правове становище етноконфесійних груп Півдня України і визначити відмінності у обсязі закріплених віросповідних прав та ступені їх реалізації;
- виробити практичні рекомендації щодо врахування досвіду історії правового регулювання міжконфесійних відносин національних меншин на сучасному етапі державного розвитку.

Об'єктом дослідження суспільні відносини, що виникали за участю представників національних меншин Півдня України у процесі здійснення ними релігійних прав.

Предметом дослідження законодавче регулювання міжконфесійних відносин національних меншин Півдня України та практика реалізації ними релігійних прав і свобод у XVIII ст. – на початку XX ст.

Хронологічні межі роботи охоплюють XVIII ст. – початок XX ст. Вибір нижньої хронологічної межі зумовлений приєднанням до Російської імперії більшості південноукраїнських земель та формуванням у цьому регіоні поліетнічного та поліконфесійного складу населення. Верхня хронологічна межа мотивована початком революційних процесів, що зумовили якісно нових перетворення у законодавстві щодо національних меншин та становища церкви і релігії в цілому.

Територіальні межі дослідження опрацьовані матеріали стосуються південноукраїнських земель, що у зазначений історичний період входили до складу Таврійської, Катеринославської, Херсонської губерній, а також Бессарабії та Одеського градоначальництва.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим комплексним історико-правовим дослідженням правового регулювання релігійних відносин національних меншин на землях Південної України у дореволюційний період.

Уперше:

здійснено узагальнююче дослідження сутності, принципів та еволюції державної віросповідної політики Російської імперії та її втілення на землях Південної України щодо національних меншин християнських конфесій та авраамічних (нехристиянських) конфесій. На відміну від попередніх робіт, головний акцент дисертаційного дослідження був зроблений не на правовому

становищі однієї етнорелігійної групи, а порівняльному аналізі релігійних прав різних етноконфесійних груп Півдня України, що дозволило визначити основні відмінності у обсязі закріплених віросповідних прав та ступені їх реалізації, а також встановити фактори, що обумовлювали диференційований підхід держави до етноконфесійних груп, та зміну характеру взаємовідносин держави і представниками різних конфесій на певному історичному етапі;

комплексно проаналізовано вплив церковного, звичаєвого і світського права на міжконфесійні відносини національних меншин Південної України, виявлено їх специфіку. Реконструйовано процес втручання центральної та місцевої влади у міжконфесійні відносини, а також розкритий механізм взаємодії канонічного, звичаєвого та світського права, наведені приклади вирішення складних етнорелігійних проблем, що виникали у процесі застосування норм з різних регуляторних джерел віросповідного права;

проаналізовано законодавче регулювання реалізації релігійних норм у сімейних відносинах національних меншин, що дозволяє зрозуміти вплив релігії на особисте життя та родинні структури. На основі отриманих даних зроблено висновок, про загалом толерантне відношення царського уряду до традиційних сімейних норм національних меншин та прагнення віднайти компроміси у питаннях, що носили принциповий характер для обох сторін.

Розглянута система державного правового регулювання переходу між нехристиянськими та християнськими віросповіданнями, визначено основні етапи та зміст державної політики у питанні прозелетизму та досліджено практику міжконфесійних конверсій національних меншин у Південній Україні.

удосконалено:

зміст та значення принципів державної конфесійної політики XVIII - початку XX ст., зокрема ключового принципу «віротерпимості», та проаналізовано їх практичне втілення під час правового регулювання міжконфесійних відносин на землях Південної України;

знання про систему релігійної освіти національних меншин, а також зміст державної політики в цій сфері. Подальшого розвитку набула теза, що релігійна освіта відігравала ключову роль у збереженні релігійної ідентичності та культурної спадщини різних етноконфесійних груп. Важливою складовою цього процесу було створення та функціонування релігійних шкіл, які забезпечували навчання відповідно до релігійних традицій і норм;

оцінку державної політики Російської імперії щодо права особи на вибір конфесійної приналежності. Подальшого розвитку набула теза, про необхідність відходу від однобокої, суто негативної, оцінки політики держави у цій сфері, та потребі врахування складних міжконфесійних відносин на територіях подібних Південній Україні, де держава вимушена була виступати

арбітром у чисельних конфліктах, що виникали на релігійному ґрунті, у тому числі і з приводу активної місіонерської діяльності у середовищі іновірців. Проаналізовано законодавчу базу місіонерської діяльності та підтверджено факт існування прозелітизму з боку представників усіх конфесій, що функціонували у південноукраїнських губерніях.

На основі проведеного дослідження розроблено практичні рекомендації щодо врахування досвіду історії правового регулювання міжконфесійних відносин національних меншин на сучасному етапі державного розвитку.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичне і практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані:

у галузі науково-дослідної діяльності – для проведення подальших досліджень історії міжконфесійних відносин на Півдні України;

у навчальному процесі – положення та висновки дисертації можливо використати при підготовці навчально-методичної літератури, лекцій та проведенні семінарських занять з історії держави і права України, загальної історії держави і права, конституційного права України.

у правотворчій діяльності – під час внесення змін та доповнень до існуючого законодавства тощо.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданні кафедри історії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія», а також на всеукраїнських і міжнародних конференціях: «Юридична наука в сучасному світі: здобутки та перспективи» (м. Одеса, 25 вересня 2020 року), «Нові завдання та напрямки розвитку юридичної науки у ХІХ столітті» (м. Одеса, 26-27 лютого 2021 року), «Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру» (м. Одеса, 21 травня 2021 року), «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (м. Одеса, 17 червня 2022 р.), «Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та напрямки розвитку» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.), «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 р.).

Публікації. Основні наукові результати дослідження висвітлено в 9 наукових публікаціях, які розкривають основний зміст дисертації, з них 3 статті в наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України. Додатково положення дослідження відображено в 6-ти опублікованих тезах виступів на міжнародних і всеукраїнських конференціях.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, поділених на 8 підрозділів, висновків до кожного розділу, висновків, списку використаних джерел (387 найменувань, що розміщено на 30 сторінках) і додатків (1 додаток, що розміщено на 3 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить – 217 сторінок, з яких основного тексту – 184 сторінки.

По закінченню доповіді Войцехівської Д. Ю. присутніми поставлені такі запитання:

Професор кафедри історії держави і права, д. ю. н., професор Аніщук Н. В. запитала: У своєму виступі ви згадували роботи одеських дослідниць Оксани Костянтинівни Канненберг-Сандул та Яни Валеріївни Шевчук-Белла, які також присвячені проблемам правового статусу національних меншин Півдня України. Відповідно, логічним постає питання у чому відмінність та новизна вашого дослідження у порівнянні з попередньо захищеними дисертаціями.

Войцехівська Д. Ю. відповіла: Дійсно, при виборі теми свого дослідження, я враховувала, що під керівництвом мого наукового керівника Вітмана Костянтин Миколайович були написані роботи присвячені проблемам правового статусу національних меншин Півдня України. Ознайомившись з обома дисертаціями, я зробила висновок, що у них була піднята цікава дослідницька проблема, а саме міжконфесійні стосунки представників різних національних груп на землях Південної України та участь держави у їх урегулюванні.

Дослідивши проблематику глибше, я переконалась, що правові аспекти міжконфесійних відносин національних меншин, а саме: законодавча база, практика реалізація правових норм, взаємодія норм канонічного, звичаєвого та державного права, а також особливість правового регулювання міжконфесійних відносин саме у південноукраїнському регіоні відображені у працях дослідників фрагментарно.

Представники історичної науки досліджуючи міжконфесійні відносини на Півдні України приділяють увагу релігійним, політичним та соціально-економічним аспектам, натомість правові проблеми у цих роботах майже не розкриваються. Наприклад у роботі Олени Авдеєвої, яка присвячена міжконфесійним стосункам у Північному Приазов'ї, лише в одному підрозділі дисертації розкривається питання законодавчого регулювання прозелетизму.

Робота Яни Валеріївни Шевчук-Белої зосереджується виключно на групах національних меншин, що проживали у м. Одесі, тож поза увагою дослідниці опиняються окремі групи національних меншин, що проживали за межами міста і мали власні релігійні вірування (татари, караїми).

Дослідження Оксани Костянтинівни Канненберг-Сандул також сфокусовано лише на одній етнічній групі – німцях колоністах, і на релігійних стосунках в межах цієї групи.

Таким чином, наше дисертаційне дослідження відрізняється від попередніх тим, що нами запропоновано комплексний аналіз правового регулювання міжконфесійних відносин різних етнорелігійних груп, що проживали на землях України, співставлення підходів держави до вирішення релігійних конфліктів між представниками різних конфесій, дослідження проблем взаємодії норм державного, канонічного та звичаєвого права у різних сферах життя національних меншин.

Професор кафедри історії держави і права, д. ю. н., професор Аніщук Н. В. запитала: Одним з запропонованих вами дослідницьких завдань, прозвучало є виявити тенденції та особливості державної віросповідної політики в Російській імперії, а також основні принципи, що були покладені в її основу. Чим обґрунтовано постановка такого завдання, адже попередньо ви наголошували, що метою вашого дослідження є виявлення особливостей правового регулювання безпосередньо на землях Південної України.

Войцехівська Д. Ю. відповіла: Постановка завдання виявити тенденції та особливості державної віросповідної політики в Російській імперії є обґрунтованою і важливою з кількох причин, які безпосередньо пов'язані з метою дослідження правового регулювання релігійних правовідносин на землях Південної України.

На наш погляд, щоб зрозуміти специфіку правового регулювання релігійних правовідносин на Півдні України, необхідно мати загальне уявлення про державну релігійну політику в Російській імперії. Це дозволяє визначити, які загальноімперські принципи та тенденції впливали на регіональні особливості.

Розуміння основних принципів державної віросповідної політики, такі як підтримка православ'я як державної релігії, толерантність до інших конфесій у певних межах, регулювання релігійної діяльності через законодавчі акти, мали суттєвий вплив на правове регулювання на місцевому рівні. Розкриття цих принципів допомагає краще зрозуміти мотиви та методи регулювання міжконфесійних відносин на Півдні України.

У підсумку, аналіз державної релігійної політики на загальноімперському рівні дозволяє проводити порівняння з політикою, яка здійснювалася на місцевому рівні в Південній Україні. Це дозволить визначити, чи були якісь відхилення, специфічні підходи або адаптації до місцевих умов. Спираючись на отримані дані можна відповісти на питання, які аспекти релігійної політики були універсальними для всієї імперії, а які

мали специфічне застосування на Півдні України та проаналізувати фактори, що обумовили цю специфіку, забезпечуючи тим самим комплексний характер дослідження.

Доцент кафедри історії держави і права, к. ю. н. доц. Горяга О. В. запитала: У вашій роботі та виступі часто вживається термін «інославні конфесії», розтлумачте його, визначте чим саме обумовлено приділення уваги саме цим конфесіям при дослідженні проблеми правового регулювання релігійних правовідносин національних меншин

Войцехівська Д. Ю. відповіла: У моїй дисертаційній роботі термін «інославні конфесії» використовується для позначення релігійних груп, які не належать до офіційної державної церкви Російської імперії – Російської Православної Церкви Хоча серед представників національних меншин, що проживали на Півдні України православ'я було достатньо поширеним, зокрема серед болгар, греків, сербів, вірмен, більшість з цих етнічних груп мали власну церковну систему та систему канонічних правил, що відрізнялося від офіційного православ'я. Також, велику частку населення Південної України становили представники християнських та нехристиянських конфесій. Звісно в рамках дисертаційного дослідження неможливо було охопити усі конфесійні групи, тому ми зупинилися на найбільш чисельних саме у південноукраїнських губерніях – протестанти, мусульмани, іудеї, католики.

Причиною приділення уваги саме інославному конфесіям при дослідженні правового регулювання релігійних правовідносин національних меншин Півдня України в складі Російської імперії, є декілька:

1. Наукова – релігійна політика стосовно офіційної церкви та релігії є достатньо вивченою, крім того вона не має такої яскравої регіональної специфіки, як політика щодо інославно-конфесій

2. Регулювання релігійних відносин було важливим аспектом діяльності царського уряду, оскільки релігія відігравала значну роль у житті національних меншин. Відповідно, наявна багата джерельна база, що представлена різноманітними видами правових джерел та специфічними правовими нормами, які були вироблені для регулювання діяльності інославно-конфесій. Дослідження цієї джерельної бази допоможе продемонструвати специфіку урядової конфесійної політики у регіоні.

3. Інославні конфесії мали власні унікальні релігійні обряди, традиції, правила, які часто розходилися з загальноімперськими правилами. Відповідно, інтерес викликає історичний досвід практики регулювання подібних випадків, підходи держави до вирішення конфліктних ситуацій.

Таким чином, приділення уваги інославному конфесіям у дослідженні правового регулювання релігійних правовідносин національних меншин Півдня України в складі Російської імперії є логічним і обґрунтованим кроком, який дозволяє глибше зрозуміти складну систему релігійних і правових відносин у цьому багатонаціональному регіоні.

Доцент кафедри історії держави і права, к. ю. н. доц. Горяга О. В. запитала: Ваше дослідження торкається актуальних і доволі дискусійних питань сучасної України проблеми, а саме характеру, форм та методів релігійної політики держава щодо національних меншин. З вашої точки зору, які б рекомендації чи побажання в сфері державної конфесійної політики щодо права національних меншин на свободу віросповідання можна було б зробити, спираючись на проведене вами дисертаційне дослідження

Войцехівська Д. Ю. відповіла: На основі мого дисертаційного дослідження релігійної політики в середовищі національних меншин в Російській імперії, можна зробити кілька рекомендацій та побажань для сучасної України щодо забезпечення права національних меншин на свободу віросповідання. Ці рекомендації враховують історичні уроки та специфіку сучасного суспільства.

По перше, потрібно забезпечити належну правову основу для релігійної свободи, шляхом прийняття та впровадження законодавчих актів, що чітко гарантують право на свободу віросповідання для всіх громадян, включаючи національні меншини.

По-друге, слід розглянути питання надання релігійним громадам національних меншин можливості самостійно вирішувати питання, пов'язані з релігійною практикою, освітою, шлюбом, розлученням, спадщиною тощо, з умовою, що ці релігійні норми та практики не будуть суперечити чинному національному законодавству та стандартам у галузі прав людини.

По-третє, повинно бути налагоджено діалог та співпрацю між релігійними громадами та державою, зокрема шляхом створення спеціальних механізмів для обміну думками та спільного прийняття рішень, що стосуються релігійних питань.

Разом з тим, визнаючи відокремленість релігії та церкви від держави, урядові необхідно продовжувати здійснювати контроль за діяльністю релігійних громад та відповідним чином реагувати коли така діяльність може бути спрямована на порушення прав людини або створювати загрозу національній безпеці. Досвід російської імперії показує, що відсутність державного регулювання та контролю в регіоні де компактно проживає

велика кількість етнорелігійних груп може мати наслідком міжконфесійні конфлікти.

Доцент кафедри історії держави і права, к. ю. н. доц. Шершенькова В. А. запитала: Охарактеризуйте методи на які ви спиралися при написанні дисертаційного дослідження. Оскільки ваша робота написана на стику історичної та юридичної науки, чи використовували ви міждисциплінарні підходи та методи.

Войцехівська Д. Ю. відповіла: Методологічною основою цього дослідження є принципи об'єктивності, історизму, системності, а також міждисциплінарний підхід.

Принцип об'єктивності передбачає аналіз і зіставлення даних різних джерел для отримання достовірного уявлення про становище інославносповідань національних меншин Російської імперії.

Принцип історизму передбачає розгляд політики російської влади щодо різних конфесій у контексті соціально-політичних реалій XVIII - початку XX ст.

Принцип системності передбачає розгляд російського релігійного законодавства і конфесійної політики як єдиної системи, всі елементи якої взаємопов'язані і підпорядковані певній внутрішній логіці.

Використання міждисциплінарного підходу обумовлена своєрідністю теми дослідження, яка тісно пов'язана з предметами таких наук, як демографія, соціологія, етнографія, правознавство, релігієзнавство тощо.

При викладенні матеріалу застосовувалися історико-описовий, порівняльно-правовий та формально-логічний методи наукових досліджень.

Описовий аналіз використовується для висвітлення індивідуальних явищ суспільного життя. Послідовність відображення явищ суспільного життя, характеристика історичної епохи та аналіз, який розкриває внутрішню сутність явищ є головними ознаками методу

Порівняльно-правовий метод застосовано при зіставленні приписів російського законодавства по відношенню до різних груп населення (менонітів, лютеран, католиків, іудеїв тощо), що дозволило виділити загальні та специфічні риси повсякденних міжконфесійних відносин

Формально-логічний метод (дедукція, індукція, аналіз, синтез) був використаний при аналізі нормативно-правових актів та інших джерел права Російської імперії, які закріплювали правовий статус національних меншин, права та обов'язки представників інославносповідань, а також регулювали міжконфесійні відносини

У деяких випадках застосовувався метод статистичного аналізу, наприклад, при розгляді даних про чисельність представників різних сповідань, про переходи з православ'я до інших конфесій і навпаки тощо.

Дотримання вимог правильної логічної побудови понять, суджень та умовиводів забезпечило обґрунтованість та достовірність зроблених висновків.

Доцент кафедри історії держави і права, к. ю. н. доц. Шершенькова В. А. запитала: У вашому виступі не прозвучало, яку джерельну базу ви використовували. Охарактеризуйте основні джерела на які ви спиралися при написанні роботи

Войцехівська Д. Ю. відповіла: Основу мого дисертаційного дослідження у першу чергу становили нормативно-правові акти, які можна поділити на ряд груп:

1. Нормативно-правові акти, що приймалися вищими органами влади Російської Імперії (маніфести та грамоти російських імператорів, укази Правлячого Сенату тощо) та встановлювали вихідні засади правового регулювання конфесійних відносин на всій території Російської імперії.

2. Нормативно-правові акти, що приймалися вищими органами влади Російської Імперії та містили норми спеціального характеру, які встановлювали права, свободи та обов'язки окремої конфесійної групи (іудеїв, католиків).

3. Локальні акти, які призначалися виключно для Південної України та містили норми, що поширювалися на представників усіх конфесій.

4. Локальні акти спеціального характеру, які поширювали свою дію на територію Південної України та містили норми, які встановлювали права, свободи та обов'язки окремої конфесійної групи.

Більшість з них було опубліковано у Повному зібранні законів Російської імперії (ПЗЗРІ), або у спеціальних збірниках, які являють собою неофіційну систематизацію законодавства у сфері релігійних відносин, яка проводилася приватним особами.

Другу групу джерел становлять матеріали, які відображають практику застосування прийнятих державою правових норм. Насамперед мова йде про архівні матеріали, які містяться в обласних архівах південноукраїнських обласних центрів та центральному державному історичному архіві (через воєнні дії доступ до цих матеріалів, на жаль, виявився ускладненим, що негативно позначилося на кількісних показниках). Також важливу для розуміння інформацію надають чисельні автобіографічні матеріали, публікації у дореволюційних періодичних виданнях (журналах та газетах).

Для аналізу етнічної та конфесійної приналежності населення Півдня України було взято офіційні статистичні дані опубліковані в офіційних виданнях.

Отже, джерельна база дослідження є репрезентативною та змістовно насиченою. Основними джерелами при написання дослідження став комплекс законодавчих документів, довідкових видань та наративних джерел.

Доцент кафедри історії держави і права, к. ю. н. доц. Єфремова Н. В. запитала: У своєму виступі ви стверджуєте що у дисертаційній роботі обґрунтовуєте необхідність відходу від односторонньої, суто негативної, оцінки політики держави у цій сфері, та потребі врахування складних міжконфесійних відносин на територіях подібних Південній Україні. Деталізуйте своє бачення конфесійної політики Російської імперії XVIII – початку XX століття, на чому ґрунтується ваше заперечення оцінок попередніх дослідників.

Войцехівська Д. Ю. відповіла: Заперечення суто негативних оцінок попередніх дослідників ґрунтується на визнанні складності та багатогранності релігійної політики Російської імперії. Багато дослідників минулого схильні були до негативних оцінок релігійної політики Російської імперії, акцентуючи увагу на репресіях та утисках. Однак, на наш погляд, таке бачення часто не враховує складність і багатогранність цієї політики, що підтверджується вітчизняними та зарубіжним дослідниками.

Проведе нами дослідження дозволяє виділити декілька важливих моментів.

Перше. Релігійна політика імперії еволюціонувала протягом XVIII – початку XX століття. В різні періоди політика могла змінюватися від жорсткіших до більш толерантних підходів, залежно від політичних та соціальних обставин. Зокрема, на території Південної України потреба залучення нових колоністів, необхідність забезпечення лояльності місцевого населення підштовхувало царську владу до більш ліберального ставлення до релігійних прав національних меншин. Врешті прийняття у 1903-1905 роках ряду нормативних актів, головним з яких став Указ про зміцнення основ віротерпимості, значно розширило релігійні права і свободи, зокрема дозволило вільний вихід з православ'я та прийняття іншої християнської віри. У порівнянні з періодом XVIII століття держава зробила значний крок до запровадження свободи віросповідання, хоча так остаточно і не здійснила його. Також, слід відзначити, що зрівняння у правах релігійних меншин не було здійснено і у багатьох європейських державах на початку XX ст.

По-друге. У своїй дисертаційній роботі ми неодноразово показували, що достатньо ліберальні ініціативи царського уряду у релігійній сфері натикалися на опір місцевої влади тісно пов'язаної з православною церквою. Непоодинокими були випадки, коли на місцях свідомо розширювали заборони або звужували обсяг релігійних прав і свобод, намагаючись зашкодити діяльності релігійних громад. Показовим є переслідування у південноукраїнських губерніях представників баптистської конфесії, під виглядом боротьби з забороненою у XIX столітті «сектою» штундистів

Третє. Слід визнати, що окремі обмежувальні заходи запроваджені державою, а також встановлення адміністративного контролю над релігійними громадами, було необхідно для запобігання дестабілізації регіону та міжконфесійним конфліктам. На Півдні України, існували складні міжконфесійні відносини, які часто супроводжувалися конфліктами внаслідок спроб прозелітизму (перетягнення вірян у свою віру), або зумовлені прагненням відстояти «істинність» свого релігійного вчення. Держава часто грала роль посередника в цих відносинах, намагаючись запобігти ескалації конфліктів, що і обумовлювало встановлення відповідних заборон та обмежень.

Також, слід зазначити що, частина конфесій доволі широко трактувало своє право дотримуватися власних релігійних прав і обрядів, ставлячи їх вище за діюче законодавство. Коли держава намагалася запобігти порушенням чинного законодавства, представники конфесії могли здійснювати супротив, наражаючи себе на покарання, що пізніше дозволяло говорити про репресії щодо іновірян.

Доцент кафедри історії держави і права, к. ю. н. доц. Єфремова Н.В. запитала: У своїй роботі ви згадуєте про чисельні обмеження та заборони, що встановлювалися російською державою у сфері релігійних прав і свобод. Тож цілком логічним постає питання чи досліджували ви питання юридичної відповідальності за порушення заборон чи невиконання обов'язків, закріплених у законодавстві

Дійсно законодавчі акти Російської імперії містили норми, що передбачали відповідальність за порушення релігійних норм. Наприклад, Кримінальний кодекс Російської імперії 1845 року (Уложение о наказаниях уголовных и исправительных) містив статті, які регулювали відносини між релігійними конфесіями, а також відповідальність за злочини проти віри. Існували також і конфесійні судові системи, які спиралися на власні релігійні норми, і здійснювали відправлення судочинства паралельно з загальноімперськими судовими установами. Так, після анексії Криму Російською імперією у 1783 році, російська влада зберігаючи деякі місцеві правові традиції та інститути, дозволила функціонування суду кадія, який на основі норм мусульманського права вирішував такі питання як укладення шлюбу, розлучення, спадщина, сімейні відносини, а також накладав покарання за порушення релігійних норм.

Водночас, система кримінальних та адміністративних правопорушень пов'язаних з релігійною сферою, їх еволюція та практика застосування у загальних судах є надзвичайно широкою проблемою, тож в рамках визначеного обсягу дисертаційного дослідження було складно приділити їй

детальну увагу. Слід також врахувати, наявність паралельної системи юридичної відповідальності та судочинства, що спиралася на норми канонічного та звичаєвого права. Тож очевидно, що ця проблема може стати предметом окремого дисертаційного дослідження.

Доцент кафедри історії держави і права, к. ю. н. доц. Корнієнко І. В. запитала: З назви вашого дисертаційного дослідження випливає, що його територіальні межі поширюються виключно на Південь України. У зв'язку з цим виникає два питання. Які тогочасні території охоплюються цим поняттям, і зокрема чи досліджували ви в межах вашого дослідження релігійні відносини у Криму. По-друге, чим обумовлено обмеження територіальних меж дослідження саме цим регіоном.

Войцехівська Д. Ю. відповіла: Територіальні межі мого дослідження охоплювали територію сучасної Дніпропетровської, Миколаївської, Запорізької, Одеської, Херсонської областей та Автономної Республіки Крим. Відповідно предметом дослідження ставали релігійні відносини, що виникали на цих територіях, у тому числі і в Криму.

Щодо обраного терміну «Південна Україна» то хочу зазначити, що в наукових роботах присвячених історії регіону немає єдиного сталого погляду на термінологію, яка використовується для позначення сукупності земель, що входили до його складу.

Завдяки дореволюційному історику Аполону Скальковському наприкінці XIX століття в науковий обіг було введено таке поняття як «Новоросія» та «Новоросійський край». Звісно, що цей термін стосовно південноукраїнських земель ніс у собі претензії на їх відокремлення й від решти України, і не лише в адміністративному відношенні, але й на рівні ментальності та самоідентифікації проживаючого в регіоні населення. Саме тому вітчизняні історики намагалися знайти йому відповідний заміник, що призвело до виникнення понять «Південна Україна», «південноукраїнські губернії», «Північне Причорномор'я», «Степова Україна», «Чорноморська Україна» та інші. На наш погляд, саме найменування «Південна Україна» є найбільш вдалим виразом, що дозволяє охопити і території Криму та причорноморське узбережжя, і степову Україну.

Необхідність виокремлення південноукраїнського регіону з поміж інших, в рамках мого дослідження, обумовлюється етнорелігійною специфікою Півдня України, який значно відрізнявся від інших регіонів. Тут існували значні громади національних меншин, таких як болгари, греки, німці, євреї та кримські татари, кожна з яких мала свої релігійні практики і потреби. Велика чисельність релігій, а також важливе значення забезпечення миру та стабільності у цьому ключовому для Російської імперії регіоні,

повинно було обумовити особливий підхід з боку царського уряду до проблеми правового регулювання міжконфесійних відносин.

Після відповідей на запитання виступив **науковий керівник** – доктор політичних наук, професор кафедри історії держави та права **Вітман Костянтин Миколайович**.

Науковий керівник зазначив, що в цілому дисертанту вдалося повністю виконати поставлені завдання дослідження завдяки залученню широкого кола джерел, опрацювання великої кількості нормативно-правових актів, а також аналізу робіт не лише вітчизняний, але й зарубіжних дослідників. Дослідниця використала різноманітний набір дослідницьких методів та інструментаріїв, що забезпечив комплексне і об'єктивне висвітлення проблематики дисертаційного дослідження. Було здійснено ґрунтовний аналіз документів та архівних матеріалів: вивчені законодавчі акти, укази, накази, офіційна кореспонденція, судові рішення та інші документи, що відображали правове регулювання релігійних відносин на Півдні України. Під час роботи над дисертацією, Д.Войцехівська не лише здійснила нормативно-правовий аналіз російського дореволюційного законодавства з питань релігійні відносини та права національних меншин, але й вдалася до більш глибокого аналізу проблеми, а саме вивчення реальної практики застосування законів та нормативних актів, а також дослідження прецедентів і конкретних випадків.

Сильною стороною дисертаційного дослідження є використання прийомів та методів історичної та юридичної компаративістики, а саме: порівняння різних історичних періодів для виявлення змін і тенденцій у правовій політиці щодо релігійних меншин, порівняння правового регулювання релігійних відносин щодо різних конфесій для виявлення спільних рис та відмінностей.

Зазначене надало змогу отримати вагомі наукові результати та отримати науково значимі висновки.

Дисертація беззаперечно має наукову новизну, оскільки дослідження зосереджене на конкретному регіоні – Півдні України, що дозволяє виявити унікальні аспекти правового регулювання релігійних відносин національних меншин, які можуть відрізнятися від інших частин імперії. Розкриття регіональних відмінностей дає можливість більш об'єктивно поглянути на процеси міжнаціональних та міжконфесійних відносин, що проходили у південноукраїнських землях, та виявити причини і фактори, які впливали на конфесійну політику держави.

На основі опрацювання документів уперше детально розглянуто вплив церковного, звичаєвого і світського права на міжконфесійні відносини у

Південній Україні, виявлено їх специфіку. Розкритий механізм взаємодії канонічного, звичаєвого та світського права, наведені приклади вирішення складних етнорелігійних проблем, що виникали процесі застосування норм з різних регуляторних джерел віросповідного права. Досліджено особливості конфесійної системи освіти національних меншин та обґрунтовано її важливу роль у збереженні релігійної ідентичності та культурної спадщини різних етноконфесійних груп. Проаналізовано практику реалізації релігійних норм у сімейних відносинах національних меншин та обґрунтовано тезу про визнання та захист державою традиційних сімейних норм національних меншин.

З нових позицій розглянуто проблему прозелітизму та досліджено практику міжконфесійних конверсій у Південній Україні. Доведено, що державне регулювання питань пов'язаних з процедурою зміни віри здійснювалося не лише з метою захисту інтересів православної церкви, але мало на меті забезпечити стабільність та мир у складному, багатоетнічному регіоні, де постійно виникали конфлікти між представниками різних релігій.

Багато наукових положень отримали удосконалення та подальшого розвитку.

Войцехівська Д. повністю виконала індивідуальний план наукової роботи та індивідуальний навчальний план. У процесі роботи з підготовки дисертації та виконання індивідуального плану наукової роботи Войцехівська Д. показала себе як цілеспрямований науковець, який наполегливо працює задля досягнення поставлених перед ним завдань.

Науковим керівником зазначено, що дисертація Войцехівської Дарини Юріївни на тему «Законодавче врегулювання релігійних відносин національних меншин Півдня України у XVIII – на початку XX ст.», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», є самостійним науковим дослідженням, яке відповідає встановленим вимогам та може бути рекомендоване до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді.

Узагальнюючи результати обговорення, дисертацію Войцехівської Дарини Юріївни на тему «Законодавче врегулювання релігійних відносин національних меншин Півдня України у XVIII – на початку XX ст.», можна рекомендувати до захисту.

По завершенню виступу аспірантки 4-го року заочної форми навчання Войцехівської Д. Ю. та наукового керівника Вітмана К. М., викладачами кафедри історії держави і права було зазначено наступне:

К.ю.н., доцент Єфремова Н. В. відзначила, що актуальність теми роботи не викликає сумнівів та продиктована сучасним станом юридичної

науки. Дисертаційне дослідження щодо проблематики правового регулювання міжконфесійних відносин національних меншин на землях Південної України у дореволюційний період має як теоретичне, так і практичне значення, а матеріали та висновки наведені дисертантом можуть бути використані при розробці стратегії державної конфесійної політики та протидії загрозам міжнаціональних та міжконфесійних конфліктів. Водночас, це одна із перших робіт які в першому розділі не виносяться на детальне обговорення як методи дослідження та деякі інші аспекти. Тобто про методи сказано у вступі, а перший розділ у собі містить самі матеріали. На мій погляд, в роботі слід було б більшу увагу приділити визначенню методологічного та категоріального апарату, насамперед надавши точне визначення таким ключовим для дисертаційного дослідження поняттям як «конфесія», «етнорелігійна група», «інославна конфесія» тощо. В дисертації доцільно було б використати роботи викладачів кафедри В. П. Глиняного і М. В. Крумаленка. У цілому, дисертаційна робота Д.Ю. Войцехівської відповідає заявленим вимогам, виконана на достатньому науковому рівні та може бути рекомендована до захисту.

Доцент Шершенькова В. А., відзначила актуальність теми роботи, зважаючи на необхідність розширення кола наукових регіональних історико-правових досліджень, що концентрують увагу на особливостях нормотворчої та правозастосовної практики в окремих регіонах українських земель та врахування наявного історичного досвіду при визначенні форм та методів сучасної конфесійної політики. Разом з тим, відзначено, що робота безумовно виграла б, якби автором були більш широко залучені архівні матеріали, оскільки дослідниця позиціонує свою роботу як дослідження не лише змісту нормативно-правових актів, але й практики їх втілення у південноукраїнських губерніях. Висловлене побажання носить рекомендаційний характер, оскільки об'єктивні обставини воєнного часу звужують можливості дисертантки отримати доступ до необхідних архівних матеріалів, тому вважає, що робота Д. Ю. Войцехівської відповідає заявленим вимогам і може бути рекомендована до захисту.

Доцент Горяга О. В. яка відмітила, що релігійні питання і релігійні права є однією із складовою прав людини взагалі і в Конституції України і у Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Наукові положення дисертації висвітлені та обґрунтовані повною мірою, структурні елементи наукової новизни дисертаційного дослідження ґрунтовно та всебічно розкривають напрями вдосконалення правотворчої діяльності. Слід відзначити широке коло опрацьованих дисертанткою наукових публікацій не лише вітчизняних, але і зарубіжних дослідників.

Висновки вкінці кожного розділу і в цілому є достатньо ґрунтовними та переконливими та впливають із змісту роботи. Правильно були підібрані інформацій джерела і тому я вважаю що дисертаційне дослідження Войцехівської Дарини Юріївни на тему «Законодавче врегулювання релігійних відносин національних меншин Півдня України у XVIII – на початку XX ст.», подана на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» може бути рекомендована до разового публічного захисту у спеціалізованій вченій раді.

Доцент Корієнко І. В. підкреслила наукову новизну дисертаційного дослідження, відзначив обґрунтованість та повноту викладених основних наукових положень та доцільність використання теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій. Вказав, що дисертаційне дослідження Войцехівської Дарини Юріївни на тему «Законодавче врегулювання релігійних відносин національних меншин Півдня України у XVIII – на початку XX ст.», подана на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» може бути рекомендована до разового публічного захисту у спеціалізованій вченій раді.

Д.ю.н., професор Аніщук Н. В. наголосила на актуальності проблематики правового регулювання міжконфесійних відносин національних меншин у регіонах з компактним проживанням представників різноманітних релігійних спільнот та відзначив, що матеріали та висновки наведені у дисертаційному дослідженні можуть мати прикладне застосування. Разом з тим, відзначає, що дисертантці слід було приділити більше увагу окремим питанням пов'язаним з проблематикою дослідження, зокрема правовому статусу священнослужителів різних конфесій та адміністративно-правовим умовам їх діяльності на землях Південної України. Невід'ємною складовою релігійних прав і свобод конфесійних спільнот є право на вибір та призначення своїх священнослужителів відповідно до своїх традицій і внутрішніх правил, визнання їх державою та іншими організаціями, а також право самих священнослужителів на захист від дискримінації та переслідувань за виконання своїх обов'язків. Зважаючи на заявлений у дисертаційній роботі предмет дослідження, варто було б включити в дослідницьких завдань відповідний пункт та розглянути проблему правового регулювання та умов діяльності священнослужителів окремих конфесій. Зауваження носить рекомендаційний характер і не впливає на оцінку якості виконання дисертаційного дослідження. Рекомендую допустити дисертацію аспірантки Д.Ю. Войцехівської до захисту.

На основі результатів обговорення присутніх на засіданні вирішили затвердити такий:

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів
дисертації Войцехівської Дарини Юріївни на тему «Законодавче
врегулювання релігійних відносин національних меншин Півдня
України у XVIII – на початку XX ст.»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Обґрунтування вибору теми дослідження. Українська держава оголосила та закріпила в Конституції положення, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Релігійні права є одними фундаментальних прав людини, які забезпечують свободу релігії та віросповідання. Вони включають право кожної людини сповідувати свою релігію або не сповідувати жодної, брати участь у релігійних обрядах, дотримуватися релігійних практик і висловлювати свої релігійні переконання. На сьогодні, релігійні права є одним з невід'ємних складових прав людини, що призвело до їх закріплення, як на рівні національного, так і міжнародного права. Українська конституція встановлює, що «кожна людина має право на свободу світогляду і віросповідання, що включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність» (ст. 35 Конституції України). Україна також має міжнародні зобов'язання щодо забезпечення релігійних прав і свобод, включаючи Європейську конвенцію з прав людини та інші міжнародні договори. Все вищезазначене підкреслює, що захист та охорони релігійних прав і свобод є одним із пріоритетних напрямів діяльності української держави на сучасному етапі.

Державна політика у сфері релігійних відносин повинна враховувати особливості етнічного та конфесійного складу її населення, та створювати умови для мирного співіснування та розвитку представників різних конфесій. Це особливо є актуальним для сучасної України, яка традиційно має поліетнічний та поліконфесійний склад населення України, і насамперед у її південних регіонах. Південь України, включаючи такі області як Одеська, Херсонська, Миколаївська та Запорізька, історично був регіоном з багатою етнічною та релігійною різноманітністю. Тут проживають українці, росіяни, болгари, гагаузи, кримські татари, євреї та інші національні меншини. Ця мультикультурність вимагає особливої уваги до релігійних прав, щоб забезпечити гармонійне співіснування різних груп.

Забезпечення релігійних прав національних меншин є ключовим елементом соціальної стабільності та розвитку регіону. Релігійні конфлікти можуть призводити до соціальної напруги, дискримінації та порушення прав людини. Навпаки, повага до релігійних прав сприяє соціальній згуртованості, миру та гармонійному розвитку суспільств.

Вимога дотримання гармонії у взаємовідносинах між державою та представниками різних конфесій набуває нового звучання в умовах російської агресії, яка активно використовує міжконфесійні протиріччя для підризу стабільності всередині держави, а релігійні права часто стають об'єктом політичних маніпуляцій і конфліктів.

Для того щоб вирішити ці надскладні завдання, незайвим нам видається вивчення багатого історичного досвіду насамперед видається вивчення багатого історичного досвіду в першу чергу Російської імперії XVIII - XIX ст., причому як позитивного, так і негативного. Безсумнівно, що прорахунки в релігійній (віросповідній) політиці імперської влади багато в чому сприяли революційним вибухам XX ст. і загибелі самої Російської імперії. У сучасних умовах відродження конфесійного життя в різних його формах дедалі більшого значення набуває постійний і конструктивний діалог між державою та релігійними організаціями. Успішність цього діалогу багато в чому залежить від правильного розуміння та врахування як позитивних сторін, так і помилок у політико-правовій сфері, допущених у правовій сфері, допущених у період існування Російської імперії.

Проблематика міжконфесійних відносин на південноукраїнських землях у XVIII - XX ст. незважаючи на їх актуальність, тривалий час залишалася поза увагою дослідників, що обумовлювалося низкою політичних, ідеологічних, соціальних факторів. Окремі аспекти цієї проблеми висвітлюються в роботах різних науковців. Зокрема питання державно-конфесійної політики щодо національних меншин у дореволюційний період присвячено роботи істориків О.В. Безсонової, О.Є. Берестень, Ю.В. Берестень, М.В. Белікової, В.М. Васильчука, Г. Павлюка, Ф. Проданюк, І.В. Задерейчука, Т.К. Захарченко, Н.В. Осташевої, К.С. Лях.; помітним стає інтерес до зазначеної проблематики і серед фахівців у сфері права, що підтверджується, зокрема, захистом двох дисертаційних досліджень одеськими вченими: Оксани Костянтинівни Канненберг-Сандул (присвяченої німецьким колоністам) та Яни Валеріївни Шевчук-Белла (досліджено загальний правовий статус національних меншин на прикладі міста Одеси). Історія релігійних відносин на землях Російської імперії є предметом досліджень і іноземних фахівців, зокрема П. Верта, А.Вардіна, Д. Кьортісса, Д. Каннінгема, Г. Фріза, В. Ківельсона, Р. Гріна.

Наявні наукові праці присвячені окремим аспектам правового статусу національних меншин загалом або певних етнічних груп, а також загальному курсу релігійної політики в Російській імперії. Натомість, комплексний аналіз законодавчого регулювання релігійних відносин національних меншин та практика правозастосування у південноукраїнських губерніях не здійснювався.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» за загальною темою «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» (державний реєстраційний номер 0116U001842) і пов'язане з планом науково-дослідної роботи кафедри історії держави і права за темою «Історико-правовий вимір процесу становлення прав та основоположних свобод людини в Україні».

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є здійснення комплексного історико-правового аналізу законодавчого регулювання релігійних відносин національних меншин Півдня України у XVIII – на початку XX ст.

Досягнення поставленої мети дослідження визначило виконання таких задач:

- розкрити процес формування та визначити особливості етноконфесійної структури населення Південної України;
- виявити тенденції та особливості державної віросповідної політики в Російській імперії, а також основні принципи, що були покладені в її основу;
- висвітлити загальні тенденції конфесійної політики царського уряду щодо національних меншин Півдня України, визначити основні зміни та фактори, що впливали на її зміст;
- дослідити нормативно-правову базу та умови реалізації національними меншинами права на віросповідання та свободу релігійної практики;
- розглянути правове регулювання прозелітизму та дослідити практику міжконфесійних конверсій у південноукраїнських землях, а також проаналізувати зміни у державній політиці щодо права на вибір конфесійної приналежності;
- здійснити аналіз законодавчого регулювання реалізації релігійних норм у сімейних відносинах національних меншин Півдня України;
- висвітлити систему релігійної освіти національних меншин та проаналізувати державну політику у цій сфері;
- дослідити практику реалізації віросповідних прав національних меншин під час проходження військової служби;

- порівняти правове становище етноконфесійних груп Півдня України і визначити відмінності у обсязі закріплених віросповідних прав та ступені їх реалізації;

- виробити практичні рекомендації щодо врахування досвіду історії правового регулювання міжконфесійних відносин національних меншин на сучасному етапі державного розвитку.

Об'єктом дослідження суспільні відносини, що виникали за участю представників національних меншин півдня України у процесі здійснення ними релігійних прав.

Предметом дослідження законодавче регулювання міжконфесійних відносин національних меншин Півдня України та практика реалізації ними релігійних прав і свобод у XVIII ст. – на початку XX ст..

Хронологічні межі роботи охоплюють XVIII ст. – початок XX ст. (до 1917 року). Вибір нижньої хронологічної межі зумовлений приєднанням до Російської імперії більшості південноукраїнських земель та формуванням у цьому регіоні поліетнічного та поліконфесійного складу населення. Верхня хронологічна межа мотивована початком революційних процесів, що зумовили якісно нових перетворення у законодавстві щодо національних меншин та становища церкви і релігії в цілому.

Територіальні межі дослідження опрацьовані матеріали стосуються південноукраїнських земель, що у зазначений історичний період входили до складу Таврійської, Катеринославської, Херсонської губерній, а також Бессарабії та Одеського градоначальництва.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим комплексним історико-правовим дослідженням правового регулювання релігійних відносин національних меншин на землях Південної України у дореволюційний період.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданні кафедри історії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія», а також на всеукраїнських і міжнародних конференціях: «Юридична наука в сучасному світі: здобутки та перспективи» (м. Одеса, 25 вересня 2020 року), «Нові завдання та напрямки розвитку юридичної науки у XIX столітті» (м. Одеса, 26-27 лютого 2021 року), «Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру» (м. Одеса, 21 травня 2021 року), «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (м. Одеса, 17 червня 2022 р.), «Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та напрямки розвитку» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.), «Європейські орієнтири розвитку України в умовах

війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 р.).

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Войцехівська Д. Ю. Право на здійснення релігійних обрядів під час проходження військової служби представниками національних меншин Російської імперії (XIX – поч. XX ст.). *Актуальні проблеми політики*. 2021. Вип. 68. С. 12-18. URL : http://app.nuoua.od.ua/archive/68_2021/4.pdf

2. Войцехівська Д.Ю. Державна політика щодо міжконфесійної конверсії представників національних меншин Півдня України у XVIII-XIX ст. *Державо і право : Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. 2022. Випуск 91. С. 4-15. URL : <https://derzhava-i-pravo.com.ua/files/issues/Держава%20і%20право.%20Випуск%2091.pdf>

3. Войцехівська Д.Ю. Державна політика у сфері релігійної освіти представників національних меншин Півдня України у XVIII – на початку XIX ст. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 20-27. URL : http://app.nuoua.od.ua/archive/71_2023/3.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Войцехівська Д.Ю. Законодавче врегулювання релігійних відносин національних меншин. *Юридична наука в сучасному світі : здобутки та перспективи* : Міжнародна науково-практична конференція (м. Одеса, 25 вересня 2020 р.). Одеса : Видавничий дім Гельветика, 2020. С.14-16

2. Войцехівська Д. Ю. Дослідження географічним товариствами захисту прав та законодавчого врегулювання релігійних відносин національних меншин на українських землях кінця XVIII – XIX століття. *Нові завдання та напрямки розвитку юридичної науки у XIX столітті* : Міжнародна науково-практична конференція (м. Одеса, 26-27 лютого 2021 р.). Одеса, 2021 С. 11-14.

3. Войцехівська Д. Ю. Вплив визнання національних меншин в законодавстві незалежної України в кінці XX – XXI століття в Україні. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру* : Міжнародна науково-практична конференція (м. Одеса, 21 травня 2021 р.). Одеса, 2021. С. 153-155.

4. Войцехівська Д.Ю. Нормативно-правове забезпечення протидії пролетаоизму представниками національних меншин на українських землях у XVIII – початку XX ст. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних*

викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 172-175.

5. Войцехівська Д.Ю. Релігійний фактор у звільненні представників Єврейського населення від проходження військової служби у Російській Імперії кінця XVIII - початку XIX ст. *Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та напрямки розвитку* : матер. Всеукр. наук. конф. молодих вчених (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.). Одеса, 2022. Електронне джерело: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23909> ISBN 978-966-928-887-5

6. Войцехівська Д.Ю. Адміністративно-правові умови розвитку конфесійної освіти кримськотатарського та караїмського населення Півдня України у XVIII – XIX ст.». *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття : синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : Міжнародна науково-практична конференція (м. Одеса, 19 травня 2023 р.). Т1. Одеса, 2023. Електронне джерело: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/25887>

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана сучасною науковою мовою, стиль викладання відповідає прийнятному у науковій літературі й забезпечує легкість та доступність сприйняття наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження.

Відповідність вимогам. Дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами).

Загальний висновок. Враховуючи викладене вважаємо, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Войцехівської Дарини Юріївни на тему «Законодавче врегулювання релігійних відносин національних меншин Півдня України у XVIII – на початку XX ст.», відповідає спеціальності 081 «Право», вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами), Вимогам до оформлення дисертації, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (зі змінами) та Порядку присудження ступеня доктора філософії

та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами) та рекомендується до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

У результаті відкритого голосування учасники засідання фахового семінару в кількості 6 осіб подали голоси «за». Ніхто із учасників фахового семінару не проголосував «проти» рекомендації дисертаційної роботи Войцехівської Дарини Юріївни на тему «Законодавче врегулювання релігійних відносин національних меншин Півдня України у XVIII – на початку XX ст.», до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

УХВАЛИЛИ:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Войцехівської Дарини Юріївни на тему «Законодавче врегулювання релігійних відносин національних меншин Півдня України у XVIII – на початку XX ст.», представленої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Войцехівської Дарини Юріївни на тему «Законодавче врегулювання релігійних відносин національних меншин Півдня України у XVIII – на початку XX ст.», відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами).

3. Рекомендувати дисертацію Войцехівської Дарини Юріївни на тему «Законодавче врегулювання релігійних відносин національних меншин Півдня України у XVIII – на початку XX ст.», до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

4. Запропонувати Вченій раді Національного університету «Одеська юридична академія» персональний склад разової спеціалізованої вченої ради з правом прийняття до розгляду та проведення публічного захисту дисертації

Войцехівської Дарини Юріївни на тему «Законодавче врегулювання релігійних відносин національних меншин Півдня України у XVIII – на початку XX ст.», зокрема:

1. Голова ради — Бехруз Хашматулла Набієвич, д.ю.н., професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Рецензенти:

2. Кривенко Юлія Василівна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»;

3. Канєнберг-Сандул Оксана Костянтинівна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

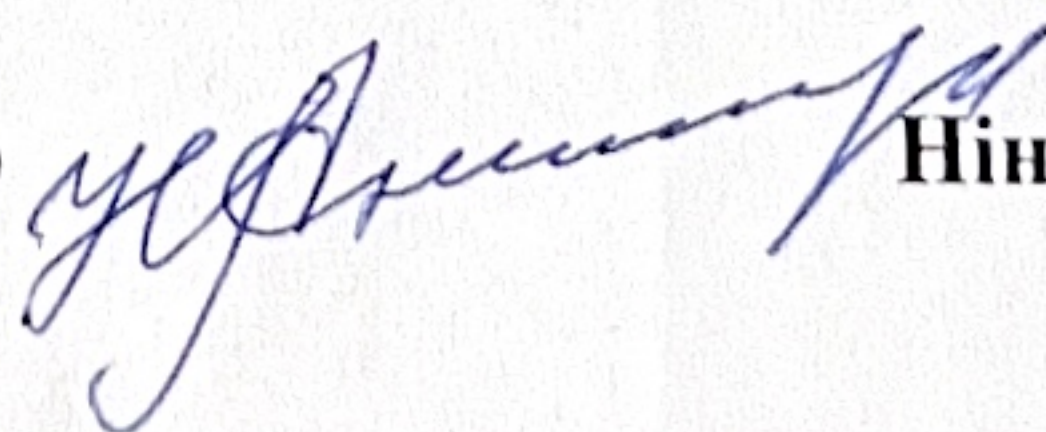
Офіційні опоненти:

4. Цвєткова Юліанна Володимирівна, д.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії права та держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка

5. Волошкевич Геннадій Андрійович, к.ю.н., доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Результати голосування присутніх на засіданні докторів та кандидатів наук за профілем поданої на розгляд дисертації: за – 6; проти – немає; утримались – немає.

Головуюча на засіданні,
завідувачка кафедри історії
держави і права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор

Ніна АНІЩУК